

УДК 347.965.41

Людмила Шевелюк,*аспірант кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПІДГОТОВКА АДВОКАТОМ СКАРГИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено діяльності адвоката на стадії підготовки скарги до Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ), порядку звернення до ЄСПЛ за захистом від порушень з боку держави. Стаття містить інформацію про Європейську конвенцію із прав людини та гарантовані нею права, відомості про процедуру в ЄСПЛ. Роз'яснюється, які умови складання скарги та за яких умов можна звертатися до Європейського суду з прав людини, як правильно оформити заяву для звернення до суду, та які існують критерії неприйнятності скарги.

Ключові слова: адвокат, ЄСПЛ, підготовка скарги, критерії неприйнятності, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

З метою забезпечення правильності й ефективності індивідуального звернення до Європейського Суду з прав людини адвокат, який здійснює підготовку документів, повинен дотримуватись певних умов, що в змісті Конвенції становлять критерії прийнятності заяви (ст. 13 Конвенції). [1]

На етапі підготовки адвоката до участі у розгляді справи Європейським Судом чи не найважливішу роль відіграє якість складеної ним скарги та необхідних документів. Адже від цього залежить перспективність успіху відповідного звернення до Суду. Тому, якщо адвокат береться за справу вже після вичерпання усіх національних засобів правового захисту, коли справа на цих етапах вів інший представник або заявник діяв самостійно, є велика вірогідність того, що деякі необхідні для потенційної скарги моменти можуть бути упущені, що негативно вплине на переконливість майбутніх аргументів. Відповідно, найбільш сприятливою є ситуація, коли адвокат вже на стадії звернення до національного суду першої інстанції може визначити потенційні можливості справи щодо перспектив звернення до Суду у разі вичерпання всіх національних засобів захисту. Власне, у розумінні ЄСПЛ ефективним є спосіб захисту, який відповідає таким критеріям:

– доступний заявнику як у теорії, так і на практиці;

– здатний надати йому відшкодування збитків у контексті його скарги;

– має розумні шанси на успіх [2; с. 301].

Підстави та процес подання скарги до ЄСПЛ є чітко регламентовані. Головною вимогою до скарги є те, що її предметом має бути порушене конвенційне право – про це говорить ст. 34 Конвенції: «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї» [1]. Такий крок вбачається правильним, тому що основу діяльності ЄСПЛ становить саме Конвенція, до того ж цей

засадничий міжнародно-правовий акт містить основні, базові права людини і громадянина, які нерідко включають у себе ряд інших у тлумаченні ЄСПЛ.

Існує також низка критеріїв, яким має відповідати скарга до ЄСПЛ, щоб вважатись прийнятною. А. Сосна повідомляє, що приблизно 90% скарг до ЄСПЛ не надходять до стадії розгляду саме через невідповідність критерію їхньої прийнятності [3; с. 123]. Отже, підготувавши скаргу до Європейського Суду, адвокат має встановити відповідність справи таким критеріям:

– критерій *ratione materiae* означає, що звернення до ЄСПЛ можливе тільки у разі порушення того права, що передбачене Конвенцією та Протоколами до неї;

– критерій *ratione temporis* означає, що у ЄСПЛ можуть бути розглянуті лише ті звернення, які стосуються обставин, що відбулися після того, як держава потрапила під юрисдикцію ЄСПЛ, ратифікувала Конвенцію (нагадаємо, що сама Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод була прийнята 4 листопада 1950 року – це означає, що, приміром, порушення прав людини у часи Третього Райху не буде предметом розгляду в ЄСПЛ, бо Конвенція не має зворотної сили. Україна ж ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 року – саме ця дата і є для її громадян точкою відліку – оскаржувати діяння держави, що, можливо, обмежили права людини до цього часу, не має сенсу).

У будь-якому разі, якими б значними не були порушення прав людини з боку держави Україна в період до 24 липня 1997 р., вони не можуть стати підставою для звернення до Європейського Суду. Це правило повинне строго дотримуватися, і жодних винятків із нього не існує;

– критерій *ratione loci* передбачає порушення права на території, яка знаходиться під юрисдикцією ЄСПЛ (уточнимо, що це має бути держава, яка є членом Ради Європи і ратифікувала Конвенцію. Однак орган державної влади може

скоїти певне порушення прав людини на території іншої держави, тому у цих випадках критерієм юрисдикції буде приналежність до держави-члена Ради Європи)

За даним критерієм можуть виникнути спірні моменти, якщо держава зробила застереження щодо окремих її територій відповідно до ч. 1 ст. 56 Конвенції. У такому разі держава не несе відповідальності за порушення, що виникли з вини органів чи осіб, що діють як офіційні на такій території. Прикладом тому є Чечня, щодо якої Російська Федерація певний час відмовлялась брати на себе зобов'язання, що впливали з ратифікації нею Конвенції [9];

– критерій *ratione personae* – скарга може бути подана лише тією особою, чиє право було порушено безпосередньо.

Крім того, Конвенція не містить обмежень щодо дієздатності осіб, що звертаються до Суду. Тому звертатися в порядку ст. 34 Конвенції можуть як дорослі, так і діти («*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*) (1979) [4]), а також обмежено дієздатні та недієздатні особи («*Вінтерверт проти Нідерландів*» (*Winterwerp v. Netherlands*) (1979) [4]).

Європейський Суд визнав у ряді справ, що недієздатні особи також мають право на подання скарги. При цьому скарга повинна виходити від самого потерпілого. У тому разі, коли скаргу подає об'єднання осіб, кожен повинен довести свої конкретні особисті претензії.

Заявниками не можуть бути офіційні органи держави та посадові особи. Під офіційними органами держави розуміються державні, муніципальні органи, особи, що їх представляють, і створені цими органами установи або структури, які мають владні повноваження. Головна вимога до заявника: «він повинен бути жертвою порушення права з боку офіційних владних органів держави – учасника Конвенції». Поняття «жертви» взагалі є ключовим у практиці Європейського Суду щодо вирішення питання, чи мало місце порушення права і чи є скарга прийнятною для розгляду Судом. Особа може отримати статус «жертви, якщо їй було завдано шкоди в результаті оспорюваних дій, заходів («*Баклі проти Сполученого Королівства*» (1996). У рішенні у справі «*Терем Лтд., Чететкін і Юліус проти України*» від 27 вересня 2005 р. [5] Суд зазначив, що поняття «жертва» у змісті ст. 34 Конвенції повинно тлумачитись автономно і незалежно від понять внутрішнього права, таких як здатність подавати позов чи брати участь у судовому процесі («*Грецька федерація митних службовців, Гіалоріс та інші проти Греції*» (1995);

– критерій вичерпання внутрішніх способів захисту означає, що заявник зобов'язаний вичерпати ефективні засоби правового захисту, що існують у внутрішньому правовому просторі його держави (цей критерій визначається багатьма чинниками, з яких автором пропонується виділяти юридичний (передбачена законодавством держави судова система та кількість її рівнів) і фактичний (звернення заявника до всіх судових інстанцій, у деяких країнах це можуть бути і мировий суд, і навіть конституційний, наділений повноваженнями здійснювати перегляд рішень

судів нижчих інстанцій). Показовою є справа «*Де Вільде, Оомса, Версипа проти Бельгії*» від 10 березня 1972 року [6]. Троє беззахатчків намагались оскаржити своє взяття під варту за бродяжництво. Комісією було встановлено, що у Бельгії багато судових актів містять адміністративний елемент: під час ухвалення рішення суддя, який головує у кримінальному провадженні, виконує судову функцію, яка покликана встановити, чи потрапляє поведінка обвинуваченого під статтю закону, і визначити ступінь винуватості; крім того, він визначає покарання, що містить у собі також і адміністративний елемент. Згідно з бельгійським законодавством, мировий суддя вважається представником судової влади. Насправді його функція у питаннях про бродяжництво передбачає прийняття рішення адміністративного характеру, але йому передують судові діяльність, що складається з розгляду правових факторів, які зумовлюють затримання. Мировий суддя признає Оомса помилити у дім допомоги на 1 рік, Де Вільде і Версип – до центру бродяжництва на 2 роки. Комісія встановила, що припис про затримання був винесений судом із дотриманням змагальної і публічної процедури, у ході якої усі обвинувачені мали змогу пройти передбачені законодавством Бельгії судові інстанції. Вони цим не скористались. Комісія встановила низку фактів, зокрема висновки соціальних органів, які свідчать, що затримання скаргників не було свавіллям правоохоронців, а цілком виправданою дією, бо особи схильні до неробства, пияцтва, бродяжництва. Мабуть, розуміючи це, сторона заявників не бажала оскаржувати дії поліції та мирового судді у національних судах, сподіваючись, що ЄСПЛ не встановить усїєї картини злочину.

Важливо відзначити також те, що іноді приводом для звернення в Європейський Суд з прав людини є не одне, а декілька порушень – певна сукупність фактів, дій, рішень органів державної влади, які можуть порушувати права, передбачені різними статтями Конвенції. У такому разі треба точно встановити, які права порушено, та перевірити за кожним із цих порушень окремо вичерпаність національних засобів правового захисту.

– критерій шестимісячного строку передбачає звернення до ЄСПЛ не пізніше 6 місяців з моменту прийняття остаточного судового рішення.

Загалом встановлений шестимісячний строк є суворою вимогою, дотримання якої підтверджується відповідними фактами та документами у разі подання заяви до Суду відповідно до Правила 47(f) Регламенту. Проте, враховуючи особливості і складність обставин справи, Суд компетентний зробити винятки щодо конкретної справи. Так, у справі «*Гонгадзе проти України*» [7] Суд підтвердив свою позицію, яку раніше уже висловив у справі «*Айдін проти Туреччини*» (*Aydin v. Turkey*) (1998) [8], згідно з якою Суд вважає, що там, де немає доступних національних засобів захисту щодо стверджуваного порушення Конвенції, шестимісячний строк, передбачений п. 1 ст. 35 Конвенції, в принципі, починається з дати, коли